

Wanneer kwam Copernicus in Zutphen?

Jan Frings

Nicolaus Copernicus (1473-1543) is nooit in Zutphen geweest, maar zijn beroemde boek is er wel: *De revolutionibus orbium coelestium*, over de omwentelingen der hemellichamen. Wat kan de reden geweest zijn om dat boek aan te schaffen? Wanneer zou dat geweest kunnen zijn?

De Catalogus

Als we in de Catalogus Librije Zutphen (CLZ), kijken bij Copernicus, vinden we heel wat gegevens, zoals dat op het titelblad sporen te zien zijn van een stempel. Deze CLZ is niet de eerste catalogus. De eerste is van Henrick Cantzen (1566-1570); de Librije is in 1564 opengesteld. Maar dit boek staat pas vermeld in de catalogus van Huybert Sluyter en die moet gemaakt zijn tussen 1732 en 1735, in de 18^e eeuw. Dat is bijna 200 jaar na de publicatie. Is het boek toen in de Librije gekomen? Dat is niet vanzelfsprekend. In de CLZ, waar alle hier genoemde feiten aan ontleend zijn, is een hoofdstuk over de geschiedenis van de Librije opgenomen. Die geschiedenis is ingewikkeld. Het best kun je daarom naar de *provenance* van, in dit geval, Copernicus kijken. De provenance is een onderdeel van de boekbeschrijving; daar staat wat bekend is over het verleden van dat boek. De provenance bij Copernicus luidt: op titelblad sporen van stempel 'Bibliotheek der Gemeente Zutphen'. Bij andere boeken, die door Sluyter als eerste zijn vermeld, staat wel eens als provenance 'Bevat aantekeningen van Bernard Bouwhuys', of een verwijzing naar Arnoldus (ook wel Arnold of Arnt genoemd) Slindewater. Van Bouwhuys is bekend dat hij in 1534 is ingeschreven aan de universiteit van Leuven en dat zijn boeken in 1602 in de Librije zijn geplaatst. Van Slindewater is niet veel bekend; het kunnen er

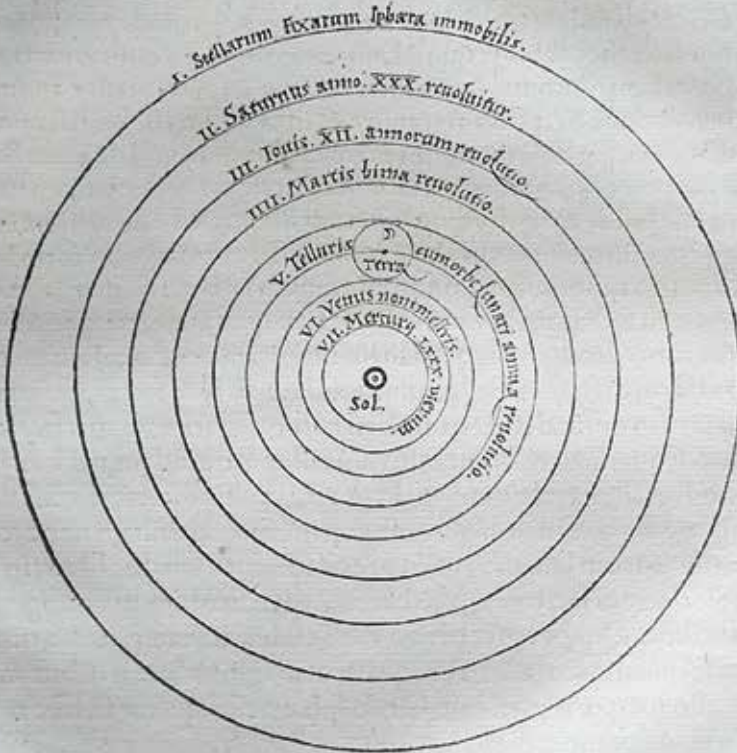
twee geweest zijn, maar dat speelde in ieder geval voor 1614, ruim voor de 18^e eeuw. Als je zo'n aantekening bij een boek vindt, weet je dat zo'n boek in Sluyters tijd er al ruim 100 jaar was. Het stempel 'Bibliotheek der Gemeente Zutphen' is het gevolg van een actie van stadsarchivaris Reinier Willem Tadama in 1858, lang na de tijd van Sluyter. Tadama zag met lede ogen de toenmalige verslonzing van de Librije aan. Om daar wat aan te doen heeft hij de zijns inziens meest belangwekkende boeken naar het stadsarchief overgebracht. In 1899 kwamen ze terug. De provenance bij Copernicus is een aanwijzing dat het boek heel goed verworven kan zijn in de tijd van Sluyter. Al is er de wel zeer theoretische mogelijkheid dat Sluyter het boek aantrof bij zijn aantreden, waarschijnlijk is het niet. Vergissen is menselijk, maar dit boek zie je niet gemakkelijk over het hoofd.

Martinet

Wie aan de 18^e eeuw denkt, denkt al gauw aan de Verlichting.¹ Wie aan Zutphen in de 18^e eeuw denkt, denkt al gauw aan Jan Floris Martinet. Martinet was predikant te Zutphen van 1775 tot zijn dood in 1795. Hij is nu vooral bekend door zijn Katechismus der Natuur. Hij heeft veel meer geschreven; dat is makkelijk op het internet te vinden. Zijn Katechismus staat in de Librije; het is daar wel het enige boek van Martinet, een dominee met een

NICOLAI COPERNICI

net, in quo terram cum orbe lunari tanquam epicyclo contineri diximus. Quinto loco Venus nono mense reducitur; Sextum deniq; locum Mercurius tenet, octuaginta dierum spacio circū currens. In medio uero omnium residet Sol. Quis enim in hoc

pulcherimo templo lampadem hanc in alio uel meliori loco poneret, quàm unde totum simul possit illuminare; Siquidem non inepte quidam lucernam mundi, alij mentem, alij rectorem uocant. Trimegistus uisibilem Deum, Sophoclis Electra intuentē omnia. Ita profecto tanquam in folio regali Sol residens circum agentem gubernat Astrorum familiam. Tellus quoq; minime fraudatur lunari ministerio, sed ut Aristoteles de animalibus ait, maximā Luna cū terra cognationē habet. Concipit interea à Sole terra, & impregnatur annuo partu. Inuenimus igitur sub
hac

Model van het zonnestelsel volgens Copernicus, als afgebeeld in *De revolutionibus orbium coelestium*.

brede belangstelling. Dat hij vooral bekend is door die Katechismus der Natuur wijst daar al op. In die tijd zag men de wonderen der natuur graag als evenzoveel bewijzen dat God bestond. Zijn er bij Sluyter misschien meer aanwijzingen te vinden van een toegenomen belangstelling voor de buitenwereld?

De samenstellers van de CLZ hebben een Register op onderwerp opgenomen. Behalve gebieden als Theologie, Rechtsgeleerdheid, Geschiedenis, Letterkunde en Wijsbegeerte, was er een soort restgroep. Die is Algemeen en overige wetenschappen genoemd. Laten we daar maar eens gaan kijken. In die rubriek staan elf titels, zie onderstaande tabel.

Van de elf werken zijn er drie die er in Sluyters tijd nog niet waren. Er zijn dus acht boeken die een nadere beschouwing verdienen.

Het handschrift en de andere al door Cantzen beschreven boeken zijn, evenmin als de door Slindewater geziene boeken, in Sluyters tijd in de Librije gekomen. Zo blijven er vier over, die voldoen aan de gestelde veronderstelling, de helft. Deze tabel leert ons overigens ook dat we de breedheid van interesse van Herman Berner en Conrad Slindewater niet moeten onderschatten. De Natuurlijke historie van Plinius (de Oudere) was er, evenals een werk van Johannes de Sacrobosco, volgens Wikipedia een astronomisch boek. Over Sacrobosco moet wel een aantekening gemaakt worden.² Dat werk is samengebonden – dat was toen niet ongebruikelijk – met twee andere werken. Het ene is *Saxonis* door Albert Krantz en het behandelt Duitse geschiedenis. Het andere heet *Rerum Moscovitarum*, door Sigmund von Herberstein en

Algemeen en overige wetenschappen				
CLZ nr.	Auteur, Titel (kort)	Publicatiejaar	Eerst genoemd bij	Opmerkingen
2	B. Angelicus, <i>De proprietatibus</i>	15e eeuw	Cantzen	Handschrift
81	L. Beyerlinck, <i>Magnum theatrum vitae humanae</i>	1666	Sluyter	
132	W.J. Blaeu, <i>Zeespiegel</i>	1623	Sluyter	
210	n.v.t.	1729	Van Wullen	Na Sluyter
225	N. Copernicus, <i>De Revolutionibus</i>	1543	Sluyter	
421	n.v.t.	1733	Van Wullen	Na Sluyter
574	Martinet, <i>Katechimus</i> (n.v.t.)	1809		Na Sluyter
649	Plinius major, <i>Naturalis historiae</i>	1524	Cantzen	Provenance: vt Arnoldus Slintwater 79
681	J. de Sacrobosco, <i>Textus de sphaera</i>	1521	Cantzen	Provenance: vt. Arnt Slintwater 79
789	V. Bellovacensis, <i>Speculum historiale</i>	1494	Sluyter	Provenance: vt. Arnt Slindewater 78
791	V. Bellovacensis, <i>Speculum naturale</i>	1494	Sluyter	

Geneeskunde				
CLZ nr.	Auteur, Titel	Publicatie- jaar	Eerst genoemd bij	Prove- nance
313	Dioscorides, <i>De Medica Materia</i>	1532	Cantzen	
360	Fabricius Hildanus, <i>Opera</i>	1646	Sluyter	
496	La Frambosière, <i>Oeuvres</i>	1624	Sluyter	
544	A.Lonicer, <i>Kreuterbuch</i>	1573	Sluyter	Sinds 1577
623	Paracelsus, <i>Wund und Artzney Buch</i>	1571	Sluyter	
640	<i>Pharmacopeia Augustana</i>	1646	Sluyter	Sinds 1577

het onderwerp zal duidelijk zijn. Het geheel is in 1567 door Simon van Voorthuysen aan de Librije geschonken en getuigt niet van een beperkte visie.

Een ander gebied, waarvoor misschien de belangstelling in de 18^e eeuw zou kunnen groeien, is de Geneeskunde. Zien we daar een toename? Laten we eens kijken.

Van de zes werken zijn er drie onmiskenbaar van voor Sluyters tijd, weer de helft. Zo beschouwd is de belangstelling voor andere zaken dan theologie, rechten en dergelijke weinig tot niet veranderd.

De aanlokkelijke Librije

Dat de aanschaf van *De Revolutionibus* te maken had met de Verlichting is moeilijk te staven. De aard van de aanschaffingen vertoont geen piek in onderwerpen op dat gebied. Het boek van Copernicus was van 1543, de Librije bestond nog niet. De *Speculum naturale* van Bellovacensis (CLZ 791) is waarschijnlijk het complementeren van een verzameling toen de gelegenheid zich voordeed. Was *De Revolutionibus* indertijd ook zo'n buitenkansje? Uit talloze bronnen (zie Wikipedia en vooral de daar opgegeven bronnen) is duidelijk dat rond 1570 dat boek geen echt probleem was. We weten voorlopig niet waarom *het* boek van Copernicus niet meteen in de Librije kwam.

Wel kunnen we constateren dat in het begin van de 18^e eeuw de Librije veel boeken bevatte over onderwerpen die in die tijd in de belangstelling stonden, waarbij Descartes (*Meditationes*) niet eens hierboven genoemd is. Zou de aantrekkelijkheid van deze grootse bibliotheek een rol gespeeld hebben bij Martinets komst naar Zutphen? Daarin kan de aanschaf van dit boek goed passen. We zouden het graag geloven, maar het is niet genoteerd. Wat we wel weten is dat ergens, aan het eind van de 17^e, begin van de 18^e eeuw een erg oud boek werd gekocht. Dat – en dat fenomeen – is zo befaamd dat ooit een Amerikaanse universiteit hun, toch wat mottige, exemplaar probeerde te ruilen voor het 'onze'. De briefwisseling daarover is, merkwaardig genoeg, te vinden in het archief van het Wijnhuisfonds, archiefnummer 0247, inventarisnummer 1007. ●

Literatuur

- A.D. Renting, J.T.C. Renting-Kuijpers, *Catalogus van de Librije in de St. Walburgiskerk te Zutphen*, Groningen 2008.

Noten

1. Een cultureel-filosofische, anti-dogmatische periode, waarin het zelfstandig denken, maar ook de natuur van grote betekenis werd geacht.
2. Met dank aan A. Leerintveld voor zijn aanwijzingen en kritische opmerkingen.